

Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi

The Issue of Provenance of West Anatolian Principalities

Vedat Turgut*

Öz

Batı Anadolu beyliklerinin menşei üzerinde bugüne kadar yapılan tetkiklerden farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan biri onların Moğol İstilasıyla inkıraza uğrayan Harzemşahların bakıyeleri olduğu yönündedir. Evkaf tahrir defterlerinde ve kitâbelerde tesbit edilen bazı kayıtlar, bu görüşü diğerlerinin önüne taşımaktadır. Muasır kaynaklardan Pachymeres, İbn Bibi ve Yazıcızâde'nin eserleri de tesbit edilen kayıtları desteklemektedir. Elinizdeki çalışma, arşiv vesikaları, muasır ve kitâbelere dayalı telif edilen eserler üzerinden "Beylikler Dünyası" ve "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" ile ilgili yeni kuramsal yaklaşımların başlangıcını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osman Gazi, Kır Bey (Kayır Han), Mentеше Bey, Sasan Bey, Seyfeddin Hamid Bey, Seyfeddin Alişir, Seyfeddin Tuğrul.

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, (vedat.turgut@bilecik.edu.tr)

Abstract

It emerged different conclusions from the studies about the provenance of Western Anatolian Principalities until this time. They are Khorezm remainders who undergo extinction with Mongol Invasion that one of these conclusions. Some records identified in foundation tahrir books and inscriptions, allows priority this view to others. Contemporary sources, forexample Pachymeres, İbn Bibi and Yazıcızade's Works endorses that identified records, too. Studuy in your hands, represents the beginning of a new theoretical approach. about the "Foundation of Ottoman Empire" and "Principalities World" over copyrighted works based on the archive records, contemporary works and inscriptions.

Keywords: Osman Gazi, Kir Bey (Kayir Khan), Menteshe Beg, Sasan Beg, Seyfeddin Hamid Bey, Seyfeddin Alişir, Seyfeddin Tuğrul.

Giriş

Batı Anadolu'daki ilk Türk fetihlerini Selçuklular ve Danişmendliler ile yakınlığı bulunan ve bir süre İstanbul'da bulunmuş olan Emir Çaka'ya kadar götürmek mümkündür. I. Haçlı Seferi'nden sonra Batı Anadolu'da Türk-Bizans sınırını Denizli-Honaz ve Kütahya-Eskişehir hatları teşkil etmiştir. 1176 Myriokephalon (Çardakbel) Zaferi'nden sonra Menderes havâlisi bir kez daha Türklerin eline geçmiştir. İmparator Manuel'e Dorylaion ve Sublaion tahkimatlarını yeniden yapmaması kabul ettirilmiş olsa da Bizanslılar buraları tekrar elde etmeyi başardılar. Bununla beraber Onlar, akıncıların faaliyetlerini durdurmak için Selçuklulara vergi vermeye mecbur kalmışlardı. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Moğol baskısından kaçan Türk toplulukların uçlarda yoğun bir nüfus baskısı oluşturmasından sonra, buralardaki hareket serbestliği kontrol edilemez bir noktaya ulaştı. Bizans İmparatoru VIII. Mihail ve oğlu Andronikos'un Sakarya-Menderes havâlisinde gerçekleştirdikleri tahkimatlardan müsbet bir netice çıkaramadığına ve bunda İmparatorluğun devletin ağırlık merkezini Balkanlara vermesinin etkili olduğuna değinilmelidir¹.

Karadeniz kıyılarında ve özellikle İstanbul'un kapısı durumunda olan Sakarya nehri boylarında Türk-Bizans mücadelesine ışık tutan Bolu-Çankırı ve Amasya-Tokat bölgesine ait evkâf kayıtları, Batı Anadolu beyliklerinden Menteşe, Hamid ve Aydınöğulları hakkında önemli açılımları içinde barındırır. Bu durum ilk başta çok iğreti görünmekle beraber, aşağıda görüleceği üzere beyliklerin kökenlerindeki ortak payda belirginleşmektedir. Batı Anadolu'nun Türkleşmesi ve beyliklerin menşei konusunda kaynakların suskunluğu, Saruhan'a dair isim benzerliğinden yola çıkılarak öne sürülen ve doğru olması çok muhtemel olan Har-

1 Himmet Akın, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s./p. 1-6; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1998, s./p. 148 vd, 197vd, 287vd, 403vd; E. Zachariadou, "Pakymeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi", (Çev. Zerrin G. Öden), *Ege Ün. Edebiyat Fak., Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI, İzmir 2001, s./p. 229; George Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul 2009, s./p. 59; Çaka Bey hakkında geniş bilgi için bkz. A. Nimet Kurat, Çaka, İstanbul 1936.

zemşahlara bağlı açıklamaların neredeyse terkedilmesine sebep olmuştur². Kezâ, Karesioğulları'nın Danişmendliler ile muhtemel olan bağlantısı³ da aynı türden bir bakış açısıyla "itibar edilemez" bulunmaktadır. Bu çalışma ile ortak bir tabana dayandıkları kesin olan Batı Anadolu beyliklerinin yönetici zümrelerinin de ortak bir paydaya sahip olabilecekleri gösterilmeye çalışılacaktır. Ancak öncelikle Batı Anadolu beyliklerinin menşei hakkında ileri sürülen fikirleri ortaya koymakta fayda vardır.

Menteşe Bey'in menşei konusunda başta Wittek ve Uzunçarşılı olmak üzere tarihçiler, meseleyi kesin olarak neticelendirememiştir⁴. Wittek, Mentese Bey'in bölgeye nereden geldiği ve babasının kimliği hakkında değişik rivâyetler üzerinde durduktan sonra, bunların tenkide muhtaç olduğunu Uzunçarşılı ile müttefiken beyan etmektedir⁵. Mentese Bey ve kendisine bağlı olanların bölgeye deniz yoluyla geldikleri yönündeki genel kabul gören görüşünün yanlışlığına ise aşağıda değinilecektir. Aile şeceresi hakkında en güvenilir belge olarak bir kitâbeyi gösteren Wittek ve Uzunçarşılı, Ahmed Gazi'nin 1391 tarihli mezar taşındaki şu bilgileri veriyor: "Ahmed Gazi ibn İbrahim ibn Orhan ibn Mesud ibn Mentese ibn Ablistan⁶ ibn Karabey/Kuru Bey". Dikkat edilirse Uzunçarşılı ve Wittek faaliyetleri hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları ailenin üst atasının ismini okuma konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Wittek, Mentese isminin sadece bir kitâbede bulunup diğer belgelerde ol-

2 Bkz. Dipnot 21.

3 Bkz. Dipnot 22.

4 Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), Ankara 1999, s./p. 48-52; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından II. Kitap, Kitabeler*, İstanbul 1347-1929, s./p. 168-177; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2011, s./p. 70-71.

5 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 48-52; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s./p. 70; Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları", *İslam Ansiklopedisi* (İA), VII, s./p. 724.

6 Elbistan'ın isminin buradan geldiği rivayet edilir. Asıl adı Nu'man olan Dede Çarkın ile bir bağlantısının olup olmadığı ilk akla gelen şey olsa da bunun hakkında bir şey söylemek şimdilik mümkün görünmemektedir. Bkz. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 54. Kızılırmak'ın eski adının da "Cehennem'den gelen" manasındaki Albis olduğuna dair bkz. *Danişmend Gazi Destanı*, (Haz. Necati Demir), Ankara 2006, s./p. 45.

mamasından hareketle ismin sonradan idhal edilmiş olabileceğinden başka, Elbistan'ın bir yer ismi olmasından hareketle ailenin menşeinin buradan çıkmış olabileceğini düşünmektedir⁷. Mantachias ve Salpaxis isimleri, Pachymeres'te ayrı ayrı kaydedilmiş olmalarına rağmen bunun yanlışlıkla böyle kaydedildiğini düşünen modern araştırmacılar, Menteşe Bey ve kardeşi Süleyman Bey'i bir tek kişi sayarak Salpaxis'in "sahilbeyi" kelimesini karşıladığını zannetmişlerdir⁸.

Menteşe Bey'in damadı Sasan Bey/Sasa Bey adındaki bir gazinin Aydınöğulları'nın yerleştiği toprakları fethettiği yönünde Enverî tarafından verilen bilgiler, Pachymeres gibi Bizans kaynakları tarafından da teyid edilmektedir. Rodos'un fethini müteakib kısa süre içinde şövalyelerin eline geçmesi hadiseleri sırasında, Sasan Bey'in Aydınöğlü Mehmed Bey ile mücadeleye giriştiği bilinmektedir. Bunun için bir süre Hristiyanlarla ortak hareket eden Sasan Bey'in sonunda yine Onlara karşı gaza ederken mağlub olarak hayatını ve beyliğini yitirdiği belirtilmektedir⁹. Wittek, batılı kaynaklarda bahsedilen çok ilginç bir olayı, bir yanlış anlaşılma-ya bağlayarak tamamen reddeder. Buna göre, Vertot, Johannit tarikâtının (Hospitaliers/St. Jean) 1299'da Mysia, Lykia, Phrighia ve Karia'nın yeni olarak vasıflandırdığı Türk hükümdarı Osman'ı Rodos'ta hapsedtiğini, aynı Osman'ın 1310'da Rodos'a demirleyerek adayı boşuna muhasara eden büyük bir Türk donanmasının kumandanı olduğundan bahsediyor. Wittek, Mükrimin Halil'in buradaki Osman'ı Aydınöğlü Osman Bey'e bağlama çabasını da Aydınöğulları'nın denizde Rodos'u hedef seçemeyecekleri düşüncesinden hareketle reddediyor¹⁰. 1300 yılında müşterek bir Türk

7 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 40-52, 56vd; Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s./p. 169-177; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s./p. 70-83; Uzunçarşılı, "Menteşe-oğulları", s./p. 725.

8 Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları", s./p. 724.

9 Enverî, *Düsturnâme*, (Haz. M. Halil Yinanç), İstanbul 1928, s./p. 17; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 32-43; Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s./p. 100-101; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s./p. 68; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s./p. 21-26.

10 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 32-43; Enverî, *Düsturnâme*, s. 17.

donanması, kısa bir süreliğine Rodos'u ele geçirirken Sasan Bey¹¹, 1304-5 yıllarında sahil kentlerini ele geçirmişti. 1306 yılında St. Jean Şövalyeleri'nin Rodos'u ele geçirdiği¹² ve adanın 1310 yılında Türkler tarafından yeniden muhasara altına alındığı ancak bu kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Danişmend ise, batılı kaynaklardan yararlanarak kısaca değindiği bu bilginin hemen reddedilmeyerek üzerinde durulması gereken önemli bir odak noktası olduğu görüşünü beyan etmiştir¹³. Aydınoğullarının menşei konusunda öne sürülen fikirlere göre, "Aydın"ın bir cemaat isminden ziyade bir şahıs adı olduğu ve Mehmed Bey'in babası olması gerektiğine yönelik varılan sonuç ağırlık kazanmaktadır. Yazıcızâde Ali'nin Selçuknâmesi'nde Aydın Bey'in Mehmed Bey'in oğlu şeklinde kaydedilmesi, Müneccimbaşı tarafından da

11 Sasan Bey'in birçok kaynak ve araştırmada Sasa, bazılarında ise Sasan şeklinde kaydedilmiş olduğu görülmektedir. "Sasan"ın "*dilenci, çoban*" manasında Farsça bir kelime olup, tüm sanatların piri olarak kabul edilen önemli bir tarihi kişilik olduğu bilgisi, Sasan Bey'in Ahi veya Abdalan zümresine mensûb gazi bir kişilik olabileceğini düşündürmektedir. Sasan'ın anlamı hakkında bkz. J. H. Kramers, "Sasan", *İA*, X, s./p. 244. Uzunçarşılı'nın Çelebi Mehmed dönemi temliknâmesine dayanarak hazırladığı Sasa Bey ve ailesi ile ilgili bir makalesi bulunmaktadır. Buradaki Sasa Bey'in Paşalu Bey adındaki bir zâtın oğlu olduğu kendisinin de Çalabverdi Bey, Seydi Bey ve Sinan Bey adlarında üç evlâdının tesbit edilebildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, "Çelebi Sultan Mehmed Zamanında Verilmiş Bir Temliknâme ve Sasa bey Ailesi", *Bellekten*, III, S. 11-12, Ankara 1939, s./p. 388-389; TADB. TTD. EV. 544, v. 19a-b ve Defter-i Livâ-i Saruhan, (Haz. M. Akif Erdoğan-Ö. Bıyık), Çevre ve Şehircilik Bak., Tapu ve Kadastro Genel Müd., Arşiv Dairesi Başk., Yayın No: 7, Ankara 2014, s./p. 19. Burada bahsi geçen Sasa Bey'in Menteşe Bey'in damadı ile bir ilgisi yoktur. "Sasan"ın, İran'da Sasanî Devleti'nin kurucusu Ardaşir'in babası tarafından dedesi olan bir rahibin adı olduğu bilinmektedir. "Zaza" ve "Zazan", "Tur", ve "Turan", "Tura" ve Turan" arasında çoğulluk anlamı dışında nasıl hiçbir fark yoksa, "Sasan" ile "Sasa"nın arasında da hiçbir fark yoktur.

12 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 55, Rene Aubert Vertot, *Historie de Chevaliers Hospitaliers*, II, Paris 1737, s./p. 101 vd.; 1841 baskısı için bkz. https://books.google.com.tr/books?id=t7MNAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_gesummary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Raynaldus, *Annales Ecclesiastici*, Rome 1646-77, z. J. 1310, s./p. 43'ten naklen; Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, (Haz. Mükrimin Halil Yınanç), İstanbul 1932, s./p. 17, 22.

13 İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971, s./p. 8.

aynen verilmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında konu hakkında eser te'lif eden müellifler tarafından da kabul edilmiş olsa da Himmet Akın, bunun Aydınöğlu Mehmed Bey şeklinde algılanabilmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir¹⁴.

Hamidoğulları'nın menşei konusunda ileri sürülen bilgilere göre; Hamid Bey ve babası Selçuklular ile beraber Anadolu'ya gelen ümerâdandır¹⁵. Şikâri'ye göre Şam ümerâsından usta bir silahşör olan Hamid Bey, önce Sivas'a daha sonra ise Silifke'ye gelmiş, 1277 yılında Karamanođlu Mehmed Bey Borlu'yu kendisine vermiştir¹⁶. Münecimbaşı her ne kadar Hamid Bey ile Dünder Bey'i aynı kişi olarak takdim etse de Hamid Bey'in Alaüddin Keykubâd zamanının iltifata mazhar ümerâsından olduğu ve tayin edildiği bölgenin Onun adıyla anılmaya başladığı bilgisini isabetli olarak verir¹⁷. Yazıcızâde Ali'nin, Anadolu'nun batısındaki Selçuklu arazisinde hüküm süren emirler hakkında verdiği bilgiler, Neşrî, Ruhî ve Kemalpaşazâde tarafından da benzer şekilde ele alınmıştır¹⁸. Dünder Bey'in bağımsızlığını ilan ettikten sonra beyliğe

14 Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, İstanbul 2009, s./p. 215; Münecimbaşı Ahmed Dede, *Camiü'd-Düvel, II*, Nuruosmaniye Ktp., No: 3171; M. Halil Yananç, "Aydın, Tarih Kısmı", İA, II, 1942, s./p. 63-64; Akın, *Aydınöğulları Tarihi...*, s./p. 6-14.

15 Uzunçarşılı, *Kitâbeler, II*, s./p. 239; Mehmed Arif, "Anadolu Tarihinden: Hamidoğulları", *TOEM, III*, S. 15, İstanbul 1328, s./p. 939-940; Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, İstanbul 1927, s./p. 289; Uzunçarşılı, "Hamidoğulları", İA, V/1, s./p. 189; S. Koföđlu, *Hamidoğulları Beyliği*, s./p. 76; Koföđlu, "Hamidoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 15, s./p. 471.

16 Şikâri, *Karamanoğulları Tarihi*, (Haz. M. M. Koman), Konya 1946, s./p. 10-25; Uzunçarşılı, *Kitâbeler, II*, s./p. 239; Uzunçarşılı, "Hamidoğulları", s./p. 189-191.

17 Münecimbaşı, *Camiü'd-Düvel, II*, Nuruosmaniye Ktp. No: 3171, v. 132a; Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahai'ül-Ahbar fı Vekâyi'ül-Âsar, III*, İstanbul, 1285, s./p. 35.

18 "Leşkeri-ilini ki şimdi Aydın-ili dirler. Aydın Reis, Muhammed Beğ oğludur ki sevâhil gemilerinin reisiydi. Ol tarafa kışlağa varan Türkleri çeri idüniüb ol yirlerin Rumları, Sultan'ın haraçgüzârlarıdır. Çün Sultanlar aradan gitdiler. Anlar Rumları yağı edinib fethetdiler. Ve Mentese ve Hamidlü, Sultanlar beğlik virdiği kişiler neslindendürler. Ve Teke İğdür boyunun kethüdası oğludur. Ve Saruhan ve Karasi Mes'ud nökerlerindendür". Bkz. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, s./p. 907. Benzer bilgiler için bkz. Mehmed Neşrî, *Cihannümâ, I*,

büyükbabasının adını verdiği söylemini¹⁹, dedesine mülklüğe verildiği için onun adıyla anılan toraklarda bağımsızlığını ilan eden Dünder Bey'in Hamidoğlu olarak anılmasının doğal olduğu yönünde değiştirmek daha doğru olacaktır. Aşağıda görüleceği üzere Hamidoğulları'nın menşei XII. yüzyılın ortalarına kadar indirilebilmektedir.

Germiyanogulları'nın menşeinin ise Malatya'ya dolayısıyla Danişmendlilere kadar dayandığı söylenebilir. Urfalı Mateos'un Malatya'nın bir bölgesine "Germiyan" adının verildiğine dair ifadesi, beyliğin menşei buraya götürmektedir. Mateos'un yaşadığı dönemin, muhtemelen Anadolu'nun kapılarının Türklere ilk açıldığı dönemlere denk gelmesi, Danişmendlilerin merkezi Malatya ile olan bağlantılarının önemini artırır. Ailenin atası olarak önerilen Alişir oğlu Muzaferüddin'in Baba İshak İsyanı'nı bastırmak için giriştiği iki mücadelede de başarısız olduğu bilinmektedir. Germiyanlıların Oğuzların Afşar boyundan olduklarına yönelik görüşlerin karşısında Z. V. Togan, Kütahya'daki "aşiret-i Horezm" kaydından dolayı Harzemliler gibi Kanglı-Kıpçak zümresinden olabileceklerini ileri sürmektedir. Bu durumda Germiyanlıların Malatya'ya Celâleddin Harzemşah ile beraber geldikleri düşünülebilir. Kır Bey'in (Kayır Han) öldürülmesini müteâkib ortaya çıkan Baba İshak İsyanı'ndan sonra bir süre Harran ve Suriye'de faaliyet gösteren Harzem bakıyelerinin daha sonra yeniden Selçukluların hizmetine girdikleri bilinmektedir. Germiyanlıların da bu sıralarda, yani XIII. yüzyılın ikinci yarısında Kütahya'ya yerleştikleri düşünülebilir. Pervâne'nin İzzeddin Keykâvus taraftarı olmakla suçlayıp öldürttüğü Kerimüddin Alişir'in Germiyanlılardan olup-olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. İbn Bibi ve Yazıcızâde, Hüsameddin veled-i Alişir-i Germiyanî'nin Cimri Vak'ası sırasında Sahib Ata ile beraber hareket ederek Selçuklula-

(Yay. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara 1995, s./p. 50-51; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s./p. 137; Ruhi Çelebi, *Ruhî Tarihi*, Tıpkı Basım, (Haz. Y. Yücel-H. E. Cengiz), Ankara 1992, s./p. 379; Uzunçarşılı, "Hamidoğulları", s./p. 189-190; H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi...*, s./p. 20; S. Kofoglu, *Hamidoğulları Beyliği*, s./p. 78-80.

19 Uzunçarşılı, "Hamidoğulları", s./p. 189.

rın güvenini kazandığını kaydetmişlerdir. Sadreddin Konevî'den “*Cami'ül-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl*” dinleyenler arasında zikredilen Seyfeddin Alişir bin Yakub, N. Kaymaz ve Gölpinarlı tarafından Germiyanlı I. Yakub Bey'in babası olarak düşünülmüştür. Sahib Ataoğulları'ndan sonra Batı Anadolu beylikleri üzerinde nüfuz kurduğu anlaşılan Germiyanlılar ile Osmanlılar arasındaki sür-tüşmenin Çavdar Tatarı dolayısıyla vukû' bulduğu anlaşılmaktadır²⁰.

Manisa ve çevresinde 1290'lı yıllardan itibaren faaliyet gösterdiği anlaşılan Saruhan Bey'in menşei konusunda da değişik görüşler mevcut olup, bunlardan en makul olanı Harzemli Kıpçaklarla olması muhtemel olan bağlıdır. Manisa'daki yer adları ve diğer maddi işaretlerin bu görüşü desteklediği araştırmalarda net olarak gösterilmiştir. Bununla beraber, İbn Bibi tarafından Alaüddin Keykubad'ın hizmetine giren Harzem kumandanları arasında sayılan Saruhan'ın faaliyet alanı olan Erzurum'dan batıya hareket ettiğine dair kaynaklardaki suskunluğa istinaden, Bizanslılar tarafından Balkanlardan Anadolu'ya getirilen Kıpçaklardan olma ihtimalini daha kuvvetli bulan görüşler de bulunmaktadır. XVI. yüzyıla ait evkâf tahrir defterindeki kayıtlardan babasının adı “Alpagu” şeklinde verilen Saruhan Bey'in Sultan II. Mesud'un nökerlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Onun Ali Paşa ve Çuğa Bey adında iki kardeşi tesbit edilebilmiştir. Batı Anadolu beyliklerinden Saruhanoğulları'nın kökeni “kuvvetle muhtemel”den varsa-

20 Ahmed Tevhid, “Kütahya'da Germiyan Beyleri”, *TOEM*, I, İstanbul 1327/1911, s./p. 505; M. Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s./p. 2-24; Varlık, “Germiyanogulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA*, 14, s./p. 33-35; Uzunçarşılı, “Germiyanogulları”, *İA*, IV, s./p. 767-768; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylileri...*, s./p. 39; Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*, (Trc. Hrnt Andreasyan), Ankara 1962, s./p. 267; Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s./p. 485; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara 1967, s./p. 179, 311, 348; N. Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, Ankara 1970, s./p. 105; A. Gölpinarlı, *Mevlana Celaleddin*, İstanbul 1959, s./p. 232; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s./p. 658, 659, 776, 834-835, 843; Baybars Mansûrî, *Baybars Tarihi*, (Çev. Ş. Yaltkaya), İstanbul 1941, s./p. 86, 157; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 422, 520, 548, 568-569; M. F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1991, s./p. 35; Ş. Tekindağ, *Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü*, Trabzon 1967, s./p. 167.

yıma dayanan çok az bir ihtimale evrilmiş olsa da bu varsayım, hâlâ geçerliliğini korumaktadır²¹.

Tevâifü'l-mülûk adı verilen beylikler içinde yer alan diğer bir Türk beyliği olan Karesioğulları'nın menşei hakkında da bazı ipuçları tesbit edilebilmektedir. Karesi Beyliği'nin kurucusu Karesi'nin Sultan Mes'ud'un nökeri olduğu yönünde Yazıcızâde Ali, Kemalpaşazâde ve Neşri gibi müelliflerin eserlerinde bilgiye rastlanmaktadır. İ. H. Uzunçarşılı, kitabelere dayalı çalışmasında Karesilerin Tokat'taki Hamzalar Mezarlığı'nda bulunan hane-dana mensûb Kutlu Melek Hatun ve oğlu Mustafa Çelebi'ye ait iki mezar taşından anlaşıldığı üzere Danışmenlilerden geldikleri kabul edilmektedir. Buna göre, Karesi Bey'in babası Kalem Bey, Danışmend Gazi neslinden Yağdı Bey'in oğludur. Danışmend Gazi'nin de Harzemli bir danışmend olan Taylu Seydi'nin oğlu olduğu bilinmektedir²².

21 Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s./p. 17-18; Emecen, "Saruhan-ogullari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 36, s./p. 170-173; Emecen, "Saruhanogullari ve Uç Dünyasi", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyasi*, İstanbul 2012, s./p. 160-163; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s./p. 84; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-âlaiye fi'l-umuri'l-Âlâiye*, (Nşr. N. Lugal-Adnan S. Erzi), Ankara 1956, s./p. 430; Ahmed Tevhid, "Saruhan ve Aydınogullari", *TOEM*, II/10, İstanbul 1329, s./p. 615; Ç. Uluçay, "Saruhanogullari", *İA*, X, s./p. 239-244; M. Halil Yinanç, "Celaleddin Harzemşah", *İA*, III, s./p. 53; Varlık, *Germiyanoğullari Tarihi*, s./p. 9. İbn Kemal ve Münecimbaşı gibi Osmanlı müverrihleri, Saruhan Bey'i Selçuklu ve Moğol hükümdarlarının kapıcıbaşı olarak kaydetmişlerdir. Yine de burada kaydedilen Saruhan'ın beyliğe adını veren II. Saruhan olduğunu ve Bunun Harzemli Saruhan'ın torunu olabileceğini düşünmek mümkündür. Bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Nşr. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s./p. 137; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar*, III, İstanbul 1285, s./p. 33. Saruhan Bey ve kardeşleri Ali Paşa ve Çuğa Bey ile Saruhan Bey evlâdından İlyas Bey ve oğlu İshak Çelebi (Bey), İshak Bey oğlu Hızırşah Bey (Paşa), Devlethan ve oğlu Yakub Bey, Burak Paşa ve oğlu Beyce Bey sancak dahilinde kurdukları vakıflarla isimlerini ölümsüzleştirmişlerdir. Sayıları bir hayli fazla olan bu vakıflar ayrıca değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır. Dağınık bir şekilde vakıfların tesbiti için bkz. *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, (Haz. M. Akif Erdoğan-Ö. Bıyık), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2014 ve TADB. TTD. EV. 544, 10b-12b, 18b, 20b-22a, 23a-26a, 28b, 42a-45b, 48a-b, 62b, 66a, 67a, 77b, 79a, 82b, 85b, 88b-89a, 91a-92b, 93a-b, 95a-96b, 97a, 100b-101b, 105a-109a, 111a-117b, 119b, 124a-b.

22 Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihannüma*, Neşri Tarihi, I, (Yay. F. R. Unat-M. A.

Bu noktada Evkâf defterlerinde keşfedilen yeni belgeler ışığında beyliklerin menşei meselesinin yeniden ele alınmasına başlanabilir. Bolu'daki Viranşehir'e bağlı Kırdıvanı'ndaki bir vakıf kaydında geçen "*Kır Bey oğlu Menteşe Bey ve Süleyman Bey*" ifadesi oldukça ilgi çekicidir. Burada Menteşe Bey'in en üst ata isminin Karabey/Kurubey şeklinde verildiği ve Pachmeres'in Mantachias ve Salpaxis'i ayrı ayrı kaydettiği hatırlanmalıdır. Defterde tesbit edilen bilgilere göre Kır Bey'in babasının ismi ise, "Nu'man" olarak verilmiştir²³. Kır Bey'in bölgenin fethindeki önemi, bir divana

Köymen), Ankara 1987, s./p. 50; Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I, s./p. 137; Uzunçarşılı, *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul 1341, s./p. 36, 71; Uzunçarşılı, "Karesioğulları", İA, VI, s./p. 331; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s./p. 96-97; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982, s./p. 78; Zerrin G. Öden, *Karesioğulları Beyliği*, Ankara 1999, s./p. 12; Öden, "Karesi Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24, s./p. 488; Öden, "Karesioğulları", *DİA*, s./p. 488-489; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 114, 117, 122; M. H. Yinanç, "Danışmenliler", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, III, s./p. 475. Karesi Bey ve oğullarıyla ilgili vakıf kayıtları *Karesi Sancağı Evkâfı* adlı çalışmamızda ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre, Karesi Bey'in Sındırgı'ya bağlı Değirmenciler Köyü'nde Gülten Şeyh ve Bigadiç'e bağlı Yalvaç Köyü'nde Şeyh Emrullah için vakıflar yaptığı anlaşılmaktadır. Vakıf kayıtlarından Karesi Bey'in altı çocuğu tesbit edilebilmiştir. Bunlardan Oğulpaşa'nın evlatlık vakıf kaydından çocuklarının isimleri de tesbit edilebilmektedir. Bigadiç'e bağlı Eskere ve Osmanca köylerini tasarruf eden Yusuf, Mustafa, Mehmed, Lütfü, Şaban, Ramazan ve Kadı, Oğulpaşa evlâdındandır. Karesi Bey'in diğer oğlu Davud Bey'in de Osman Paşa isimli bir çocuğunun olması, hem isim hem unvanı bakımından dikkat çekicidir. Edremite'ye bağlı Çıkrıkçı Köyü'nü tasarruf eden Hanzâde, Mehrenc, Zühre, İklim hatunlar ile Ahmed ve Sefer Osman Paşa'nın evlâdındandır. Davud Bey'in Doğan Paşa için de Kızılköy ve Paşaköy'ü vakfettiği anlaşılmaktadır. Kayağlı Kılavuz Bey, Karesi Bey'in diğer evlâdı olup, Büyük Kümbetli ve Bakacak köylerini vakfetmiştir. Bakacak Köyü'nün Firuz Paşa için vakfedilmiş olduğu görülür. Karesi oğlu Yusuf Çelebi de Seyyid Necmi için 500 akçe hasıllı bir çiftlik vakfettiği anlaşılmaktadır. Karesi Bey'in diğer oğlu İbrahim Bey, Hasan Şeyh ve Hundi Hatun için vakıflar yapmış olup, bölgede vakıf yapan Orhan Bey oğlu İbrahim Bey ile karıştırılmamalıdır. Orhan Bey oğlu İbrahim'in Şeyh Oruç Bey için yaptığı vakıf son derece önemlidir. Son olarak Karesi Bey'in Emir Bey adındaki oğlunun 7328 akçe hâsılı ile mukayyed Okuf Köyü'nü Sülemiş Bey için vakfettiğine değinilmelidir. Vakıflar için bkz. TADB. TTD. EV. 568, v. 86a, 90a, 91a, 93b, 95a-96a, 102b, 113b, 115b.

23 TADB. TTD. EV. 547, v. 213a. Seyyid Danişmend Gazi etrafında gaza faaliyeti ile meşgul olarak Anadolu'nun Türkleşip Müslümanlaşmasında önemli hizmetleri dokunan "*Süleyman b. Nu'man*" önemli bir şahsiyet ola-

isminin verilmiş olmasından anlaşılabilir. Bu divanın defterde bazen “Kayır Divanı” şeklinde verilmesi önemli açılımları beraberinde getirmektedir²⁴. Bu yazılış biçimlerinden hareketle Harezmlî ünlü kumandan Kayır Han²⁵ ile Kır Bey’in aynı kişiler oldukları tahmin edilebilir. Nu’manoğlu Kır Bey’in de Gerede ve Bender-i Ereğli’de iki adet vakıf kaydında ismi geçmektedir²⁶. Çankırı’ya bağlı Kurşunlu’nun Kır Han isimli bir köyünün bulunması da anlamlıdır²⁷. Karesioğulları’nın kökeninin Harezmlî Melik Danişmend Ahmed Gazi’nin ahfâdına dayandırıldığı gibi, Mentеше

rak karşımıza çıkar. O. Turan her ne kadar Danişmendlilerin Anadolu’ya Kutalmışoğulları’ndan önce geldiklerini reddederse de Harzem kökenli Danişmend Gazi Destanı’nda verilen tarihin yüzyıl ileriye atılmış halinde bile Danişmendliler, Selçukîlerden önce Anadolu’da faaliyet göstermeye başlamış görünmektedirler. Danişmend Gazi Destanı’nın bu önemli kahramanları hakkında bilgi için bkz. *Danişmend Gazi Destanı*, (Haz. Necati Demir), Ankara 2009. Burada Aşıkpaşazâde tarafından konuşturulduğu düşünülen Osman Gazi’nin, adına hutbe okunmadan evvel Selçuklu hanedanının kendisine hatırlatılması üzerine verdiği cevap akla gelmektedir. “...Eğer bu ilkeye ben Onlardan evvel geldim derse Süleymanşah dedem de Ondan evvel geldi.” *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Atsız Neşri, İstanbul 2011, s./p. 30. Beyliklerin, Danişmend Gazi’nin ahfadından olduklarını düşündüren önemli bir kayıt hakkında bkz. TADB. TTD. EV. 571, v. 55 ve Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 112-117. Ayrıca, Anadolu’da yazılan ilk Türkçe eserin “Harezmiçe” olduğuna dair bkz. Mustafa Koç, “Harezmi Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine Geçiş ve Anadolu’da Yazılan İlk Türkçe Eser Meselesi”, *Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, Bildiriler, Kırşehir (1-2 Kasım)*, 2013, s./p. 293-302; M. Koç, “Anadolu’da İlk Türkçe Telif Eser”, *Bilgi*, S. 57, Bahar 2011, s./p. 159-174.

24 Bu konuda örnek olarak bkz. TADB. TTD. EV. 547, v. 27b.

25 Kayır Han hakkında kısa bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 378-380, 383, 389, 404-408, 417. Harezmlî kumandanların Yassıçimen Savaşı’ndan sonra Anadolu ve Suriye’de geçirdikleri macera hakkında bkz. Mustafa Kılıç, “Celaleddin Harizmşah’tan Sonra Anadolu ve Suriye’de Harizmliler”, *Eyyübiler, (Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat)*, (Ed. Önder Kaya), İstanbul 2012, s./p. 231-247; C. Cahen, *Anadolu’da Türkler*, (Terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s./p. 139; M. F. Köprülü, “Harzemşahlar”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*; V/I, İstanbul 1977, s./p. 290-292; Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1991, s./p. 42.

26 TADB. TTD. EV. 547, v. 72b-73a, 213a.

27 Kır Han köyünde Hacı Murad-ı Veli soyundan gelen Seyyid Mahmud Hayrâni ile bir bağı bulunan Elvan Seydi (Elvan Şeyh) Zaviyesi adına bir vakıf kaydı hakkında bkz. TADB. TTD. EV. 578, v. 102b.

ve Aydınoğulları'nın da Harezmîlilerin en ünlü kumandanı olan Kayır Han'a veya belgelerin işaret ettiği şekilde Kır Bey'e dayandırılması mümkündür.

Kır Bey'in isimleri tesbit edilebilen dört oğlu olup, bunlar yukarıda isimlerine değinilen Menteşe Bey ve Süleyman Bey ile Mehmed ve Seyfi Bey'dir. Menteşe Bey'in Karia (Muğla ve civarı) bölgesini fethederek kendi adıyla anılacak olan beyliğini 1282 yılında kurduğu anlaşılıyor. Pachymeres Ondan Germiyanlı olarak bahsediyor ki El-Ömerî'deki Menteşe ve Aydınoğulları'nın Germiyanogulları'na tâbi olduklarına yönelik söylemi desteklemektedir²⁸. Menteşe Bey'in bir oğlunun adının Hacı Umur olması da dikkat çekici bir husus olup, Bolu'da bir kahraman olarak tanındıkları Lala Şahin Paşa'nın atası Umur Bey'den esinlendiği rahatlıkla söylenebilir²⁹. Menteşe Sancağı'nda bir kestaneliği vakfeden Menteşeoğlu Turud Fakih'in de Menteşe Bey'in oğlu olup olmadığı konusunda ise net bir şey söylemek mümkün değildir³⁰.

Menteşe Bey'in menşeinin Bolu'da aranması gerektiği düşüncesini destekleyen çok önemli bir kayıt da Menteşe Bey'in damadı olup, Efes, Tire, Birgi, Manisa, Pirene ve Ayasuluğu ilk defa fetheden Sasan Bey'in türbesine ait vakıf kaydının burada bulunmasıdır. İran menşeli olduğu anlaşılan Sasan Bey'in Birgi ve Ayasuluk'u Aydın oğlu Mehmed Bey'e kaptırdıktan sonra vefat ettiği bilinmektedir³¹. Burada türbenin köyde olup olmadığı bilinmemekte olup, zeminin sadece bir akârâtı gösterdiği de düşünülebilir. Osmanlılar ile ortak hareket eden Kır Bey oğlu Menteşe

28 Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s./p. 100; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesâlikü'l-Ahbar*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul, 2014, s./p. 160-162; İbn Fadlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, (Thk. Kâmil Süleyman el-Cubûrî), Dar Al-Kutub Al-İlmîyah, C. III, Beyrut 2010, s./p. 222.

29 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 42-43, 94; Umur Bey ve oğlu Lala Şahin Paşa'ya ait vakıf kayıtları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki İlhanlı etkisini ele alan çalışmada ayrıntılı bilgi mevcuttur.

30 TADB. TTD. EV. 569, v. 112a.

31 TADB. TTD. EV. 547, v. 25a.

Bey ve damadı Sasan Bey³²'in, Sublaion üzerindeki tahkimatın zayıflamasından bi'l-istifade Rodos'u hedef yapacak olan fetihleri gerçekleştirmiş oldukları görülüyor. Hüdâvendigar Sancağı'na bağlı Yarhisar'da "sâbikan karye" olduğu belirtilen Sasan isminde bir mezrâ'nın da bulunduğu burada değinilmelidir³³. Menteşe Sancağı içinde Bozüyük, Söğüdüzü, Söğüdcük gibi yer isimleri de ailenin bölgeye Sakarya Nehri'nden indiklerini göstermektedir.

Kır Bey'in diğer oğlu Süleyman Bey'i de tarihi bilgiler içinde bir yere oturtmak mümkündür. Pachymeres, Bizans'a düşmanca davranışlarda bulunmaması için Candaroğlu Süleyman Paşa olduğu sanılan Süleyman Bey'in kızının, İmparatorun dostu olan bir Moğol kumandanı Koutzimpaksis ile evlendirilmesinden bahseder. Ancak burada bahsi geçen Süleyman Bey'in Menteşe Bey'in kardeşi olması daha muhtemeldir. Bu ittifakın Osman Gazi'nin atılған siyâseti karşısında fazla işlevsel olmadığı anlaşılmaktadır. Süleyman Bey ve Menteşe Bey'in bu vakıf kaydında ayrı ayrı kaydedilmeleri, Pachymeres'teki kayıt tarafından da desteklenmektedir³⁴.

Kıroğlu Mehmed Bey ise, Toman/Duman Bey ile beraber –muhtemelen farklı zamanlarda-Bender-i Ereğli'de Mustafa Seydi adına bir zaviye vakfı için biti vermiştir³⁵. Kır Bey'in bu oğlunun işaret edildiği üzere Aydın Reis'in babası olma ihtimali bulunmaktadır.

32 Sasan/Sasa Bey'in Batı Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bkz. S. Runciman, "Anadolu'nun Ortaçağlardaki Rolü", *Belleten*, VII, S. 27, Ankara 1943, s./p. 550; Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 1999, s./p. 53-59; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s./p. 104; Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, s./p. 117; Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında...*, s./p. 21-27.

33 TADB. TTD. 80, v. 218a; BOA. TTD. 23, s./p. 107; Vedat Turgut, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyası'nda Vakıflar ve Şehirleşme* (16. yy. Bilecik ve Çevresi), Bilecik Şeyh Edebâli Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2015, s./p. 196, 260.

34 Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s./p. 76-77.

35 TADB. TTD. EV. 547, v. 95b. Burada Aydın Bey'in babasının adının da Mehmed Bey olduğunu hatırlamak gerekir. Aydınoğlu Umur Bey de adını Bolu'daki kahramanlıklarıyla nam salmış olan ve Lala Şahin Paşa'nın babası olduğu kesin olan Pachymeres'teki Umur Bey'den esinlenilerek almış olabilir.

Kır Beyoğlu Mehmed Bey'in, Batı Anadolu'da önemli bir uç gazi-si olarak kayıtlara geçen Mehmed Bey olduğu düşünülebilir. O. Turan, Gazi Mehmed Bey'in Reşidüddin'in mektuplarında geçen Şemseddin Mehmedü'l-Türkmanî ile aynı kişi olduğunu tahmin eder. 1256 yılından sonra İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtından uzaklaştırılması akabinde Moğol aleyhtarı cihad bayrağını devralan Mehmed Bey'in Harzemlilerin lideri Kayır Han'ın oğlu olması kuvvetle muhtemeldir. Babası Kır Bey'in (Kayır Han) ölümünden sonra Mehmed Bey'in, önce Sakarya Nehri havalisinde ve daha sonra Menderes Nehri civarındaki Sublaion hattında faaliyet göstermiş olduğu tahmin edilebilir. Mehmed Bey, her ne kadar İzzeddin II. Keykâvus'un davasına sahip çıkmışsa da Hıristiyan dayılarına muhalif olduğu için onunla savaşmıştır³⁶. Burada Mehmed Bey ile aynı zaviyeye biti veren Toman Bey'in Umuroğlu Şahin Bey ile de bir kişi için biti verdiği hatırlanmalıdır³⁷.

İzzeddin Keykâvus'un uç Türkmenleriyle ve dolayısıyla Mehmed Bey ile olan yakın ilişkisini Sakarya Nehri civarında yaptığı küçük zaviye vakıfları aracılığıyla tesbit etmek de mümkündür³⁸. Mehmed Bey'in, Moğollara teslim olmasına sebep olacak olan yenilgisinin damadı Ali Bey'in ihaneti ile ilişkilendirildiği ve Uzunçarşılı'nın Germiyanlı şehzâdesi olarak gösterdiği bu Ali Bey'in Denizli'deki İnançoğulları'nın atası olduğu anlaşılmaktadır³⁹. Bunların dışında Bolu'da Kurd Hasan adında birinin Baye-

36 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 514vd.

37 Toman Bey'in Şahin Paşa ile de aynı vakıflara biti verdiği ve Mudurnu'da bir medrese vakfı kurduğu anlaşılmaktadır. Osman Bey ile aynı kişi olma ihtimali bulunan Toman Bey ve oğlu Ulu Bey (Orhan Bey?) hakkında geniş bilgi başka bir çalışmaya bırakılmıştır. Konu hakkında ayrıca bkz. H. Adnan Erzi, "Osmanlı Devleti'nin Kurucusunun İsmi Meselesi", *TM*, VI-VII, İstanbul 1940-42, s./p. 323-325; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, s./p. 164; İbn Fadlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, s./p. 249; F. Giese, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi", *TM*, I, İstanbul 1925, s./p. 155-171; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 21. Şahin Bey'in ise, Pachymeres'te anlatılan Amourioi'nin evlâdından olup, aslen Kıpçak olduğu da ayrı bir çalışmada incelenmiştir.

38 TADB. TTD. EV. 547, v. 96a-b; 135b.

39 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 42vd.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri...*, s./p. 55-57; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 515-518.

zid Hüdâvendigar ile beraber küçük ölçekli pekçok vakıf kurduğu tesbit edilmiştir. Cüneyd Bey'in Yıldırım Bayezid öldükten sonra yaşanan Fetret Devri'nde çok faal bir siyasi ve askeri rol oynadığı ve Sultan II. Murad'ın ilk yıllarında Şehzâde Mustafa İsyanı'na destek verdikten sonra kendisine vaad edilen ata topraklarından çıkartılmak istenince yeniden isyan ettiği sırada oğlu Kurd Hasan ve tüm ailesiyle beraber öldürüldüğü bilinmektedir. Cüneyd Bey'in oğlu Kurd Hasan'ın yedisi Mengen, ikisi Bender-i Ereğli ve üçü Mudurnu'da olmak üzere tamamı küçük ölçekli toplam 12 vakıf kurduğu ve bunlardan dördünün Bayezid Hüdâvendigâr tarafından da tasdik edildiği anlaşılmaktadır⁴⁰. Bu vakıfların bize anlattığı esas şey, Cüneyd Bey'in oğlu Kurd Hasan⁴¹'in atalarının geldiği topraklarda yöneticilik yapmış olmasıdır.

Kıroğlu Seyfi'nin ise, Gerede'deki Taceddin Divanı'nda bir vakfı bulunmaktadır. Seyfi'nin tarihi bir kişiliğe oturtulması oldukça karışık görünmektedir. Bu zât, Hamidoğulları Beyliği'nin kurulduğu toprakların isim babası olan Seyfeddin Hamid Bey'i, Germiyanoglu I. Yakub Bey'in babası olarak önerilen Seyfeddin Alişir'i ve Alaüddin Keykubad zamanında Harput'u Eyyübîlerden alan ve adına Elvan Çelebi tarafından "*Menâhic-i Seyfi*" isimli eser te'lif edilen Seyfeddin Tuğrul Bey'i akla getirmektedir⁴². Şimdi Seyfi Bey'in bu üç şahıstan biri olup olamayacağı hususunu masaya yatıralım. Celaleddin Karatay, Şemseddin Tuğraî ve Sahib Ata Fahreddin Ali ile beraber üç kardeş saltanatının tesisi için büyük gayret sarfeden Seyfeddin Hamid Bey'in Yazıcızâde tarafından "*Hamidili Beyi*" olarak kaydedilmiş olması çok önemli-

40 TADB. TTD. EV. 547, v. 78b, 80b, 81a-b, 83b, 84b, 86b, 209b-210a, 211b, 239a, 241a, 253a.

41 Kurd Hasan'ın baba ismi belgelerde belirtilmemiş olsa da, Bayezid Hüdâvendigâr döneminde bu isimde kaynaklarda yer alan başka bir Kurd Hasan bilinmemektedir.

42 TADB. TTD. EV. 547, v. 64b; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 468-471; M. Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi*, s./p. 23-24; Nejat Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s./p. 105, dipnot: 20; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s./p. 232.

dir⁴³. Seyfeddin Hamid Bey'in adına ilk kez Rükneddin Kılıçarslan ile II. İzzeddin Keykâvus'un üç kardeş saltanatı döneminde Ruzbe Ovası'ndaki karşılaşması esnasında rastlanır⁴⁴. Bu sırada "pervâne" görevini ifa ettiği anlaşılan Seyfeddin Hamid Bey'in, Tokat şehrini ikiye ayıran Yeşilirmak Nehri üzerinde bina ettirdiği Hıdırlık Köprüsü, üç kardeş saltanatını simgelemesi bakımından önemlidir⁴⁵. Ne var ki; bu köprünün kitâbesindeki ifadeler, Seyfeddin Hamid Bey'in menşeiini yine Harzemşahlara dayandırıyor da Kır Bey'den uzaklaştırmaktadır. "*Seyfeddin Hamid Bey b. Ebu'l-Kasım b. Ali Et-Tûsî*" ifadesi, Hamidoğulları'nın kökenlerini Horasan'a kadar götürmektedir. Ebu'l-Kasım; Alaüddin Keykubad, Gıyaseddin Keyhüsrev ve İzzeddin Keykâvus dönemlerini görmüş bir devlet adamı olup, bu mahlasını görevi dolayısıyla almış, "*Necmeddin*" unvanını kullanmıştır. İbn Bibi, Kayseri'de Hacı Kılıç Camii'ni yaptıran *Melikü'l-Umerâ Necmeddin'i*, ilk defa 1220'de Keykubad'ın saltanatını tebrik için Halife Nasır Lidinillah'ın elçi olarak gönderdiği Şihabeddin Sühreverdî'nin yolcu edilmesi ve ona mukâbeleten Halife'ye elçi olarak gönderilmesi dolayısıyla anmaktadır. Bu görevi Celaleddin Karatay ile beraber ifâ eden Ali Tûsî oğlu Ebu'l-Kasım, 1225'te Erzincan Mengücek Beyi Davud Şah'ın Keykubad'ı ziyareti esnasında *Melikü'z-Züema*⁴⁶ sıfatıyla Sultan'ın hediyelerini takdim etmiştir. Üç yıl sonra Mengüceklilerin topraklarını devralan Keykubad, Erzincan'ı Mübarizüddin Ertokuş'un atabeyliğinde büyük oğlu Keyhüsrev'in idaresine vermiştir. Ertokuş, lazım olan malzeme ve nakdi Ebu'l-Kasım'dan temin etmiştir⁴⁷. Bundan önce Ispar-

43 Yazıcızâde Ali, *Tevâirih-i Âl-i Selçuk*, s./p. 724; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye, Selçuknâme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014, s./p. 552; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 468.

44 Yazıcızâde Ali, *Tevâirih-i Âl-i Selçuk*, s./p. 724-725; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 468-471; Mehmet Çayırdağ, "Ebu'l-Kasım bin Ali Et-Tûsî", *Kayseri Ansiklopedisi, II*, Kayseri 2010, s./p. 545-546.

45 Uzunçarşılı, *Kitâbeler, I*, İstanbul, 1927, s./p. 4-6.

46 Tımar sahiplerinin işlerine ve hazineye bakan emir.

47 Mehmet Çayırdağ, "Ebu'l-Kasım bin Ali Et-Tûsî", s./p. 545-546; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye, Selçuknâme*, s./p. 253-258, 357, 366-368; Şebnem Akalın, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi", *DİA*, 14, s./p. 488-489.

ta bölgesindeki toprakların emirliğini yürüten Ertokuş'un yerine Ebu'l-Kasım'ın oğlu Seyfeddin Hamid Bey atanmıştır. Ebu'l-Kasım'ın Ali Çelebi adında bir oğlunun daha olduğu Amasya'ya bağlı Yevaş'taki vakıf kaydından anlaşılmaktadır. Bu nahiyedeki vakıf köylerin isimleri oldukça dikkat çekicidir. Toplam hâsılı 8200 akçeyi bulan bu köylerin isimleri *Danışmendlü, Beğdili⁴⁸, Avşar, Varsak, Türkmencikler, Sarayözü* ve *Efte* olarak belirlenmiştir⁴⁹. *Karkın* ve *Bayad* köylerinin nısfını evlatlık olarak tasarruf eden Ali Koçi bin Ebu'l-Kasım'ın da aynı kişi olduğu tahmin edilebilir. Bu kişinin erkek evlâdı münkarız olduğundan bu köylerin Ali Koçi'ye düşen hissesinin de yarısı kız evladına bırakılırken, diğer yarısı Havza'da bir hamam bina ettirmiş olan Şadî Paşa⁵⁰'nın evkafına ilhak edilmiştir. Karkın ve Bayad köylerinin diğer nısfı da zaten Şadi Paşa'nın oğlu Ali'nin tasarrufundadır⁵¹. Yassıçimen Savaşı'ndan sonra Ebu'l-Kasım'ın adına uzun süre rastlanmaması dikkat çekicidir. Kaynaklarda Ebu'l-Kasım adına en son 1249 yılında Vezir Sahib Şemseddin İsfahanî'nin Moğol İlhanı'ndan gelen ferman üzerine tutuklanırken yine "zaimü'd-dar" olarak görev yaptığı sırada rastlanır. Aynı yıl içerisinde yaptırdığı Hacı Kılıç Camii adını muhtemelen Kılıç b. Uruz'dan almaktadır⁵². Ebu'l-Kasım'ın türbesinin 1234 yılında kendisi tarafından Tokat'ta yaptırılmış olması da önemlidir. Hamidoğulları'nın menşeini Kayır Han'a bağlamak mümkün olmamakla beraber, en azından bu

48 Harzemşahların Beğdili oymağından olduklarına dair bkz. M. F. Köprülü, "Harzemşahlar", İA, V, s./p. 263-296.

49 Adnan Gürbüz, XVI. *Yüzyılda Amasya Sancağı*, s./p. 264; TADB. TTD. EV. 583, v. 87b-88b; BOA. TTD. EV. 387, s./p. 375-376; TADB. TTD. 26, v. 179a, 183a-b, 184a-b, 187a.

50 Şadi Paşa'nın Seyyid Mahmud Hayranî ile aynı kişi olduğu tahmin edilebilir. Konudan sapmamak için bunu ayrı bir çalışma halinde ortaya koymakta fayda görülmektedir.

51 TADB. TTD. EV. 583, v. 98a, 100a. Ali Koçi'nin Mustafa adında bir oğlu tesbit edilmiştir. Ali Çelebi'nin de Devlethan ve Turahan adında iki oğlu bulunmaktadır.

52 Bkz. Ek 26. Ebu'l-Kasım'ın Ali Koçi adındaki oğlu ile beraber bir hisse paylaşan ve akrabadan olması muhtemel olan Uruz oğlu Kılıç, bu konudaki şimdilik en makûl açıklamadır.

beyliğin menşei meselesi halledilmiş gibi duruyor.

Seyfi Bey'in Sadreddin Konevî'den *Camiü'l-Usûl fi Ehadisî'r-Resul* isimli kitabı dinleyen isimler arasında yer alan Seyfeddin Alişir olması ihtimâline az önce değinilmişti. Seyfeddin Alişir, bazı araştırmacılar tarafından Germiyanoğulları Beyliği'nin kurucusunun (Yakub Bey) babası olarak önerilmiştir⁵³. Bununla beraber Germiyanoğulları'nın menşei konusunda yapılan araştırmalarda tesbit edilen Alişir'ler bundan ibaret değildir. Babaî İsyanı'na karşı başarısız iki girişimde bulunan Alişir oğlu Muzafferüddin, 1261'de Pervâne'nin teşvikiyle Alıncak Noyan tarafından öldürülen Kerimüddin Alişir ve 1277'de Cimri Vak'ası'nda başat rol oynayan ve Cimri'yi yakalayan Alişir oğlu Hüsameddin bunlar arasındadır⁵⁴. Celaleddin Harezşah'ın maiyetinde Anadolu'nun doğusuna geldikleri ve Malatya'daki bir bölgede bulduklarından Germiyanî olarak isimlendirildikleri düşünülen Germiyanlıların ata isimleri olarak önerilen Alişir'in bir aile adı olduğu kanaatine varılmış, Sivas-Malatya-Amasya ve Tokat'a bağlı pek çok köyün isminin Alişir olduğuna da dikkat çekilmiştir⁵⁵. Ancak, 1277 Elbistan Savaşı'nda Memlûk Sultanı Baybars tarafından esir alınan Selçuklu ricâli arasında bulunan Şihâbüddin Gazi bin Alişir et-Türkmanî'nin unvanının, 1247-1325 yılları arasında yaşayıp, *Zübdetü'l-fıkra fi tarihi'l-Hicre ile 1294-1321 yılları arasındaki olayları ele alan et-tûhletü'l-Mülûkiye fi'd-Devleti't-Türkiye* isimli iki tarih kaleme alan Baybars El-Mansûri tarafından "*Seyfeddin*" olarak verilmesi oldukça önemlidir⁵⁶. Bu kişinin Konevî'den ders dinleyen

53 M. Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi* s./p. 23-24; N. Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s./p. 105; A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s./p. 232.

54 M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, s./p. 2-24; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s./p. 658, 659, 776, 834-835, 843; Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s./p. 102-103; A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s./p. 232; Baybars Mansûrî, *Baybars Tarihi*, s./p. 86, 157; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 422, 520, 548, 568-569.

55 M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, s./p. 2-22; M. F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s./p. 35; BOA. TD. 387, s./p. 382, 464, 581, 642, 665, 894 ve 949.

56 Baybars Mansûrî, *Baybars Tarihi*, II, s./p. 86, 157; M. Ç. Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, s./p. 23-24; Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s./p. 105; A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s./p. 232.

Seyfeddin Alişir bin Yakub ile olan bağlantısı hakkında bir hüküm vermek pek mümkün görünmemektedir. Seyfeddin Alişir'in babasının isminin Yakub oluşu, Onun Germiyanolu I. Yakub Bey'in babası olma olasılığını kuvvetlendirir. Ancak Kiroğlu Seyfi ile bir bağlantısının olmadığını da gösterir. Bununla beraber, Gazi Ahmed Bey'in mezar kitâbesinde Mentеше Bey ile Kır Bey (Kara/Kuru Bey) arasında Ablistan (Elbistan) isminin yer alması⁵⁷, benzer bir durumun burada da var olduğunu düşündürebilir. Bu durumda da Kır Bey'in ölümünü müteakib ortaya çıkan Baba İsyanı'nı bastırmaya çalışan Alişiroğlu Muzafferüddin'in kişiliğini ve eylemini bir yere oturtmak mümkün olmadığından zorlamaya gerek yoktur⁵⁸.

Seyfi Bey'in tarihi kişiliği üzerinde odaklanan zâtlar arasında en dikkat çeken Seyfeddin Tuğrul Bey'e gelince, bu şahıs hakkında bilinenler oldukça kısıtlıdır. Onun bir Ahi lideri olarak Alaüddin Keykubad zamanında Kırşehir Valiliği'ni yürüttüğü, 1234 yılında Harput'u Selçuklular adına Eyyübilerin elinden aldığı ve Ahi Evrân'ın "*Menâhic-i Seyfi*" adlı eserini ona ithâfen kaleme aldığı bilinenler arasındadır⁵⁹. Seyfeddin Tuğrul Bey'in Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi ile aynı kişi olması ihtimali üzerinde düşünülmemelidir. Nitekim Kayı boyuna bağlılık ananesinin Harezm emirlerinden Kayır Han ile irtibatlı olabileceği yavaş yavaş üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak önerilebilmektedir⁶⁰. Son tahlilde Kiroğlu Seyfi'nin tarihsel kişiliğinin tam olarak tesbiti için 1200'lü yılların ortalarında faaliyet gösteren Keykavus yanlısı

57 Wittek, Mentеше Beyliği, s./p. 52.

58 Celaleddin Harezmşah ile beraber Anadolu'ya gelenlerin çoğunun Kayır Han'ın ölümünden sonra güneye indikleri ve Anadolu'da kalanların ise Baba İlyas ve Baba İshak'ın ayaklanmasına katıldıkları düşünüldüğünde, Yazıcızâde tarafından Germiyanlı Alişir oğlu şeklinde tavsif edilen Muzafferüddin'in neden Selçuklu hizmetinde olarak isyanın karşısında yer aldığı sorusunun cevabı yoktur.

59 M. Ali Hacıgökmen, "I. Alaeddin Keykubat Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (D?-Ö. 1262), *Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, Ankara (Eylül 2011), s./p. 126.

60 Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2015, s./p. 23.

emirlerin içerisinde “Seyfeddin” unvanına sahip olanların dikkatle incelenmesi gerektiği söylenebilir. Kır Bey’in Dede Ğarkın Nu‘man, Hamid Bey’in babası Ebu‘l-Kasım ve Babaî İsyânı’nın kahramanı Ebu‘l-Bekâ Baba İlyas Horasanî ile bağlantısı da dikkatle ele alınması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Ebu‘l-Bekâ İlyas ve Ebu‘l-Kasım’ın Horasan menşeli olmaları ve baba adlarının Ali olarak kaydedilmesi bunun en önemli sebebi-
dir. Numan ismi ise, dikkatleri Ebu‘l-Bekâ Baba İlyas ile Kır Bey üzerinde yoğunlaştırır. İkincisinin öldürülmesiyle birincisinin hurûcu birbirleriyle direkt bağlantılı görünmektedir.

Değerlendirme

Menderes bölgesi ve Sakarya Nehrinin batısının fethine aynı anda tek bir komuta merkezinden başlanıldığını düşündüren vakıf kayıtlarına göre, Numan oğlu Kır Bey’in Mehmed Bey, Seyfi Bey, Süleyman Bey ve Menteşe Bey isimli dört oğlu, en başta Sakarya Nehri havalisinin Türkleşmesine katkıda bulunan gazilerdi. Bunlardan Menteşe Bey, Karia bölgesindeki Türkmenleri teşkilatlandırıp Rodos’u hedef yapacak olan fetih hareketlerine girişti. Aydın, Birgi, Selçuk ve Manisa’yı ilk fetheden Menteşe Bey’in damadı Sasan Bey’in, 1310 Rodos kuşatması sıralarında vefat ettiği bilinmektedir. Menteşe Bey’in baba isminin kitabelerde “Kara/Kuru Bey” olarak gösterilmesi ve Menteşe Bey’in yanısıra damadı olan gazi Sasan Bey’in türbe vakfına ait kayıt, ileri sürülen bu spekülâtif sayılabilecek fikri destekler. Pachymeres’in verdiği Mantachias ve Salpaxis ayrımı, vakıf belgeleri tarafından da desteklenmektedir. Lykia ve Pisida havalisindeki Türk fetihlerini ise, Seyfeddin Hamid Bey, oğlu İlyas Bey ve sonra torunu Dünder Bey üzerlerine aldılar. Mehmed Bey’in, 1261 yılında şehid edilmesinden sonra damadı Ali Bey (İnançoğulları’nın atası) uçların liderliğini eline almış ancak Onun da 1277’de öldürülmesiyle Seyfeddin Alişir, Mehmed Bey’in oğlu Aydın Reis ile beraber uçlardaki en etkin lider konumuna gelmiştir. Kıroğlu Menteşe Bey, Muğla ve çevresinde hâkimiyetini sağlamlaştırırken, damadı Sasan Bey’in ele geçirdiği yerlerde Aydın oğlu Mehmed Bey hüküm sürmeye başlamıştır. Menteşeoğulları ile Aydın oğulları iki kuşak öncesinde bağlanırken, Hamidoğulları’nın kökleri Horasan’daki Tûs ken-

tine kadar uzanıyordu. Karesioğulları'nın Danişmendliler ile olan muhtemel bağları da beylikler dünyası hakkında verilen bu yeni bilgilerle kuvvetlenmektedir. Bu anlamda Saruhanlıların Harzemli kumandan Saruhan ile olması muhtemel bağlantısı da öne çıkmaktadır. Beyliklerin Harzem kökeni, etnik menşe olarak Kıpçak seçeneğini de ön plana çıkarmaktadır. Bilindiği üzere Harzemşah Kutbeddin oğlu Atsız'ın Cend üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmeyle bozkırlardaki Kıpçaklar yavaş yavaş Harzem ordusundaki hâkim mevkîlerini almaya başlamıştı. Atsız'ın torunu Tekiş'in Kıpçak asıllı Terken Hatun ile evlenmesiyle devletin idari ve askeri yapısındaki Kıpçak etkisi doruk noktasına ulaşmıştı. 1200 yılında tahta geçen Alaüddin Muhammed, Hârezm, Horasan ve Irak-ı Acem'i kapsayan büyük bir devlet ve çoğunluğu Kıpçaklar ve diğer Türk kabilelerinden meydana gelen büyük bir ordu devralmıştı. Ancak arkasına Kıpçakların desteğini alan annesi Terken Hatun ile Alaüddin Muhammed arasında gizli bir husûmet oluştu. Bu güvensizlik, en büyük etkisini Moğol İstilasî döneminde gösterdi. Alâüddîn'in 1220'de başlayan Moğol İstilasına karşı kuvvetlerini kalelere bölüştürmek şeklinde dağınık bir savunma düzenini benimsemesinin sebebi budur. Hârezmşâhlar Devleti'nin parçalanması üzerine Kıpçaklar, Moğolların önünden batıya doğru çekilmek zorunda kaldılar. Netice itibariyle başlangıçta olumlu neticeler veren Hârezmşâh-Kıpçak birlikteliği, geçen zaman içinde giderek devletin aleyhine bir hal almaya başlamış ve Abbasi Halifeliği ile başlayan ihtilafın ardından gelen Moğol İstilasî, Hârezmşâhlar Devleti'nin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır⁶¹. Togan Osmanlıların, Turgutlular ile beraber yaşaması sebebiyle Kıpçak terâkimesi olarak algılanmasını da doğal karşılar⁶².

Osmanlıların diğer Anadolu beylikleriyle olan ilişkilerini bundan sonra İbn Haldun'un asabiyet anlayışı etrafında değerlendirmek daha uygundur. Kuruluşun ilk yıllarında Germiyanogulları üze-

61 M. F. Köprülü, "Hârezmşâhlar", İA, V/I, İstanbul 1987, s./p. 264-295; Aydın Usta, "Moğol İstilasî Dönemi'ne Kadar Kıpçaklar ve Harzemşahlar Devleti", *Türkler*, C. 4, Ankara 2002, s./p. 1421-1430; İbrahim Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 2000, s./p. 91-101, 123-144, 187-196, 214-222, 246-268.

62 Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s./p. 317-321.

rinden Osmanlıları tehdit eden “Çavdar Tatarı”nın, İlhanlıların bölgedeki kontrolünü sağladıkları bilinmektedir. Germiyanlı Süleyman Bey’in kızı ile Yıldırım Bayezid’in evlendirilmesi sırasında beyliğin başkenti dahil birçok toprağının kızın çeyizi olarak Osmanlılara bırakılması, Osman Bey’e zamanında yapılan biat ile ilgili olabilir. Murad Hüdâvendigâr zamanında evlilikler yoluyla beyliklerle akrabalık tesis edilmesi ve Hamidoğlu topraklarının geleneklere aykırı bir şekilde satın alınması da Osman Bey’e yapılan biat ile ilgili olmalıdır. Bunun, hükümdarlarda adaleti tesis etmekten sonra aranan en önemli özellik olan cömertliğin gözler önüne serilmesi amacını da taşıdığı düşünülebilir. Murad Hüdâvendigâr zamanında Anadolu beylikleri tarafından Osmanlı hükümdarına gösterilen bağlılığa en önemli kanıt, gaza faaliyetlerine verdikleri desteğin yanısıra, padişahın Kosova’da şehid düşmesinin ardından Aydınoğlu İsa Bey’in Kocaeli’de dününün ruhuna tilâvet edilmesi mukabilinde yaptığı vakıftır⁶³. Vakfın Kocaeli’de yapılmış olması atalarının Sakarya Nehri havalisinden güneye indiklerine ayrı bir delil teşkil eder. Yıldırım Bayezid’in tahta çıkışı esnasında kardeşi “Yakub Bey’in davasını gütmek” iddiasıyla Karamanoğulları’nın etrafında toplanan Anadolu beyliklerinin esasen cephe aldıkları şey, İbn Haldun’un asabiyet teorisi çerçevesinde anlattığı şeyin tam da kendisi olmuştur. Devletin kuruluşunun yüzüncü yılına doğru, Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid, devşirmeden sağladığı köleleri ve aynı asabiyete dayanmayan vasallarına dayanarak Anadolu’daki Türkmen emirliklerini ortadan kaldırma siyasetine girişmiştir. İbn Haldun, Mukaddime adlı eserini geçmiş dönemde kurulan devletler hakkındaki bilgilerinden hareketle kaleme alırken Osmanlı coğrafyası, hükümdarın belli bir zamandan sonra aynı asabiyete dayanan yardımcılarından uzaklaşarak kölelerine dayanmasının kaçınılmaz olduğu tezinin deneysel gözlem alanını yaşamaya baş-

63 TADB. TTD. 579, v. 141b; Vedat Turgut, “XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı’nda Demografik ve İktisadi Vaziyet”, *Uluslararası Gaziakçakoca ve Kocaeli tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli 2015, s./p. 413. Vakfın Kocaeli’de yapılmış olması da ilgi çekicidir.

lıyordu⁶⁴. Bunun adı ise Emecen'e göre "Osmanlılaşma"dır⁶⁵. Sözlü geleneğin önemli bir temsilcisi olup, ısrarlar üzerine bir tarih kaleme alan Aşıkpaşazâde, Çandarlı Hayreddin Paşa ve Mevlana Rüşdem eliyle alınmaya başlanan "pençikoğlanı" sistemine değinirken, bahis konusu iki şahsın pek hoş olmayan özelliklerini sıralamakta ve oluşmaya başlayan bu merkezîyetçi politikaya tepkisini ortaya koymaktadır⁶⁶. Yıldırım Bayezid ile Timur arasında Çubuk Ovası'nda meydana gelen savaş öncesindeki mektuplaşmalarda, Timur'un kendi askerlerini aşağılayan Osmanlı askerini devşirme oldukları için küçük görmesi de bu mücadelenin başka bir safhası olarak değerlendirilebilir⁶⁷.

1280'li yıllardan itibaren Batı Anadolu'da yurt açma mücadelesine girmiş olan gazilerin Harezmi kökenli oldukları düşüncesi, 1300'lü yılların başındaki siyasi ve askeri olaylara farklı bir bakış açısı sağlar. Moğol istilâsı önünden kaçan Türkler, bu mücadelelerini ilk çeyrek yüzyıl, Bizanslılara karşı yaparlarken hızlı bir yayılma siyasetini başarıyla uyguladılar. XIV. yüzyılın hemen başlarında karşılarında buldukları yeni rakipleri ise, mücadelelerini adeta bir rövanş havasında verdiler. Yarım yüzyıl önce Kudüs'ü kaybeden Tapınak Şövalyeleri, 1291'den sonra kutsal topraklardan tamamen kovulunca Batı Avrupa'nın en önemli krallarından IV. Philippe ve Papa tarafından sorgulanıp, dağıtıldılar. Onların bakıyelerinden olan Katalan Şövalyeleri ve muadili olan diğer târikat Hospitalier'ler, Batı Anadolu toprakları ve yakınındaki Rodos'ta Türklerin karşısına dikildiler. Bunlardan ilki 1303-1305 yılları arasında Batı Anadolu beyliklerine ait orduları nerede gördülerse mağlup edip, ağır kayıplar verdirdiler. Adeta bir tank gibi önüne gelen kuvveti ezip geçen Katalanlar, Alanlar ve Bizanslılara da

64 İbn Haldun, *Mukaddime*, I, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 2009, s./p. 564; Vedat Turgut, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyası...*, s./p. 59, 353.

65 Emecen, "Tevâif-i Mülûk'dan" Osmanlılaşmaya", İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası, İstanbul, 2012, s./p. 37-45.

66 Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul, 2011, s./p. 62, 76.

67 Abdurrahman Daş, "Ankara Savaşı Öncesi Timur İle Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları", *Selçuk Ün. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, XV, Konya 2004, s./p. 140-167.

işkence ve zulüm yapmaktan geri kalmıyorlardı. Birliğin lideri konumundaki Roger de Flor'un öldürülmesinden sonra, faaliyetlerini Trakya ve daha sonra güneyde Teselya ve Mora'da yoğunlaştıran Katalanlara Halil Ece ve Melik kumandasındaki Türk ve Türkopollerin de katılması hayli ilgi çekici bir durum olarak karşımıza çıkmakta olup, başka bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Kudüs'ten ayrılan Hospitaliers nam-ı diğer St. Jean şövalyeleri ise, 1300 yılından itibaren Menteşe bölgesindeki Türklerin de hedefinde yer alan ve 1306'ya kadar iç kale hariç tamamı Türkler tarafından ele geçirilmiş olan Rodos'u ele geçirmeyi başardılar. Templier'lerin Fransa'da kovuşturmaya tâbi tutulmaya başlandığı bu yıllarda, Hospitalier'lerin Rodos'ta başarı kazanmasının önemi büyüktü. 1314'te bütün Templier/Tapınakçı malvarlığının (İspanya-Portekiz ve Almanya hariç) Hospitalier'lere devredilmesi kararının çıkmasında, bu başarının yanısıra 1310 yılındaki Türkleri püskürtme başarısının da etkili olduğu söylenebilir. Adayı kaybeden Türkler, Rodos'u geri almak için büyük bir kuşatma harekâtına girişmişler ancak ağır kayıplar verdikleri bu seferde başarısızlığa uğramışlardır. Menteşelilerin adayı ele geçirmek için sonraki yıllarda giriştikleri harekât da çok cılız kalmış ve ada Osmanlılar tarafından ancak "Büyük Türk" Sultan Süleyman Han Gazi tarafından fethedilebilmiştir⁶⁸.

68 Şövalyelik kurumunun Haçlı Seferleri sonrasındaki yeri ve önemi ile Katalanların Anadolu ve Trakya'daki faaliyetleri ve Rodos'un Hospitaliers'ler tarafından ele geçirilmesi hakkında bkz. Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri*, (1302-1311), İzmir 2009; Zachariadou, "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area", SM, XXI/2, 1980, s./p. 821-838; "Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının Başlaması", (Çev. Serdar Çavuşdere), TAD, 45, 2009, s./p. 235-254; Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", Belleten, LXVI/245, Ankara 2002, s./p. 87-94; Altan, "Tapınak Şövalyeleri Neden Yakıldılar?", Popüler Tarih, 48, 2004, s./p. 22-30; Malcolm Barber, *Yeni Şövalyelik: Tapınak Şövalyelerinin Tarihi*, (Çev. Berna Ünler), İstanbul 2006; Barber, *Tapınak Şövalyelerinin Yargılanışı*, (Çev. Nuri Plümer), Ankara 2008; Sean Martin, *Tüm Gizemleriyle Tapınak Şövalyeleri*, (Çev. Barış Baysal), İstanbul 2009; Robert D. Hughes-J. N. Hillgarth, *The Catalan Expedition to the East: from the Chronicle of Ramon Muntaner*, Barcelona 2006; Mehmet Ersan, "Katalanların Anadolu'daki Faaliyetleri: 1304", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Ekim 2004, s./p. 76-84; Ersan, "Katalanların Gelibolu ve Yöresindeki Faaliyetleri", *Çanakkale Tarihi*, I, (Ed. Mustafa Demir), İstanbul

Bu durumda, Wittek tarafından tamamen asılsız bulunan ve Vertot ile Raynaldus tarafından Rodos'un fethi sırasında ileri sürülen bilgiler büyük önem kazanmaktadır⁶⁹. Bütün bunlar bize, Osman Bey'in üstün karizmasının belki Karamanoğulları'nın muhalefetine rağmen Şeyh Ede-Bali'nin ve diğer ulemâ/sulehânın da desteği ile diğer Anadolu emirlerince de tanınmış olabileceğini göstermektedir. Bu Anadolu beyleri, Selçuklu sultanlarına bağlı olarak kullandıkları "emirü's-sevâhil" unvanını belki de 1300 yılından itibaren Osman Bey'e bağlı olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Anadolu'nun batısının Osman Bey'in karizması altında Anadolu'daki beyliklerin emrindeki gaziler eliyle iş ve güç birliği çerçevesinde gerçekleştirildiği kesindir. Tursun Fakih tarafından Osman Bey adına okunan hutbenin etkisi Bithynia'yı aşıyordu. Fethedilen bölgeler gazilere dağıtılıyor ve her bey kendi bölgesinde müstakil hareket ediyordu. Togan, İlhanlı ülüş sistemini beşe ayırırken buna benzer bir sistemin eskiden beri var olduğunu da göstermektedir. Ayrı boylara yurt olarak verilen yerlere rastlandığı gibi hususi eşhâsa ırsî ya da kayd-ı hayat şartıyla verilen kopı-suyurgaller de eskiden beri görülen uygulamalardandır⁷⁰. Dolayısıyla, Osman Bey'in kişiliğinde gelişen bu siyasi teşekküle karşı asabiyete dayalı sistemin devamı için muhalefet eden Karamanoğulları başta olmak üzere, Anadolu beyliklerini yöneten bu kahraman gazilerle kurulan akrabalık tesisi, Balkanların da hızla fethedilmesini sağlayan esas etmendi.

Osman Gazi ve Umur Bey'in güçlerini birleştirip emri altındaki gazilerle Bithynia'yı adım adım ele geçirirlerken, Karia bölgesin-

2008, s./p. 607-614; Nikolas Oikonomidis, "Avrupa'da Türkler (1305-1313) ve Küçük Asya'da Sırplar (1313)", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Ed. E. Zachariadou, (Çev. Gül Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova), İstanbul 1997, s./p. 173-182; Z. Günal Öden, "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar ile İttifakı", *İÜFTD*, 35, İstanbul 1994, s./p. 123-129; P. P. Read, *Tapınak Şövalyeleri*, (Çev. S. G. Erdem, Ankara 2003.

69 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 55.

70 Devlet hizmetinde bulunan yüksek askeri rütbelilere kazandıkları başarılarına mükâfaten verilen arazi temliklerine kopı-suyurgal, arazi temlikinde bulunan kişilere de sıklıkla Alpagud denildiği hakkında bkz. Zeki V. Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s./p. 285-290.

de Kır Bey oğlu Menteşe Bey⁷¹ ve damadı Sasan Bey'in, Sublaion üzerindeki tahkimatın zayıflamasından bi'l-istifâde Rodos'u hedef yapacak olan fetihleri gerçekleştirmiş oldukları görülüyor. Bu durumda Vertot tarafından yeni Türk hükümdarı olarak tavsif edilen Osman Bey komutasındaki Türk donanmasının Rodos'u 1310 yılında kuşatmasına dair verilen bilgileri, Wittek gibi peşinen asılsız kabul etmeden evvel iyice tahkik etmek icâb etmektedir⁷². Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilip hızla iskân edilmesinden sonra, biri Sakarya Nehri yakınında Dorylaion ve diğeri Menderes havâlisindeki Sublaion üzerinde Türkleri durdurmak için önemli tahkimatlar yapan Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karışık durum, Osman Bey'e aradığı fırsatı vermiş ve Türkler bir yandan Sakarya Nehrinin batısını ve diğer yandan Mendres'ten Batı Akdeniz kıyılarını fethetmeye başlamışlardır⁷³. Bu hızlı fetih hareketinin aynı tarihlerde başlamış olması tesadüfî olmamalıdır. Elde edilen veriler, fütuhâtın bir yönetim merkezinin var olduğunu göstermektedir. Fethedilen bölgelerde müstakil hareket eden Gaziler, eşitler arasında birinci denebilecek Osman Bey'e biat etmişlerdi⁷⁴. Osman Bey'in karizmasının siyasal hâkimiyetin henüz kurulmadığı coğrafyalarda dahi tanınmış olabileceğine yönelik "kerâmet" kâbilinden örneklerin bulunması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yazıcızâde'nin Selçuknâmesi'nin sonlarında verdiği Serez/Siroz'da bulunan Margarit Manastırı keşişlerinin, İlm-i Nücûm (yıldızlardan gelecek tahmini) vasıtasıyla Osmanlı hanedanının Serez'e hâkim

71 Oğullarından birinin adının Hacı Umur olması son derece dikkat çekici olup, Bolu'da bir siyasi teşekkül kurmuş olan Umur Bey'in uc beyleri üzerindeki derin hatırasının önemli bir göstergesidir.

72 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s./p. 55.

73 Myriocephalon Savaşı'ndan sonra Dorylaion ve Sublaion kalelerinin yıkılması ile ilgili hükümlerin Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a kabul ettirildiği ve Sublaion'un Menderes nehrinin kaynaklarından bir yer olduğu konusu hakkında bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s./p. 206, 208-211; Niketas Khoniates, *Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s./p. 121, 123-130; Nicolas Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, s./p. 137.

74 Bu sistemin o dönemin dünyasında her yerde uygulandığı da söylenebilir. Bkz. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s./p. 212.

olacaklarını anlayıp, Söğüt'de bulunan Osman Gazi'nin yanına gelerek manastırlarına bağlı vakıf köy ve diğer mal varlıkları için hüküm aldıkları yönündeki bilgi çok önemlidir⁷⁵. İbn Batuta ve El-Ömerî'den önce Anadolu'ya gelen bir seyyah olan ve verdiği bilgilerle Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine dair önemli açılımlar getiren Seyyid Kasım'ın Siirt/Şirvan'daki vakfının Orhan Gazi tarafından yenilenmesi hadisesi, bu konudaki ikinci örneği teşkil eder⁷⁶. Giresun'da yine Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ve torunu Nasıreddin'in Çağırğan Baba Zaviyesi için vakıfnâme tertib ettiklerine dair ortaya konan belgeler, hutbeye edilen biâtın sınırlarının belirlenmesinde, materyalist bir bakış açısıyla anlamlandırılması zor olabilecek katkılar sunmaktadır⁷⁷. Son olarak, Osman Bey zamanında devletin bölgesel faaliyet içinde bulunduğu düşüncesinin tetkike muhtaç olduğu ve güvenilmez diye bir kenara atılan bazı kaynaklar üzerinde daha dikkatli durulması gerektiği söylenebilir.

75 Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s./p. 930.

76 Hakan Yılmaz, "Orhan Gazi'yi Sarayında Ziyaret Etmiş Bir Seyyah/Sufi: Seyyid Kasım El-Bağdadi ve Seyahatnâmesinin Kuruluş Deori Osmanlı Tarihi Açısından Önemi", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, OSARK, Sakarya, 2015.

77 <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/10/19/cagirgan-baba-ve-fevzi-cakmak-zihar-koyu-2/>. Bununla beraber, Çağırğan Baba Zaviyesi ile ilgili vakıf kaydına, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tesadüf edilememiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri/Archive Documents

BOA. TTD. 23.

BOA. TTD. 26.

BOA. TTD. EV. 387.

TADB. TTD. 26.

TADB. TTD. 80.

TADB. TTD. EV. 544.

TADB. TTD. EV. 547.

TADB. TTD. EV. 568.

TADB. TTD. EV. 569.

TADB. TTD. EV. 571.

TADB. TTD. EV. 578.

TADB. TTD. EV. 579.

TADB. TTD. EV. 583.

Yayınlanmış Eserler/Published Works

Ahmed Tevhid, "Kütahya'da Germiyan Beyleri", *TOEM, I*, (İstanbul 1327/1911), s./pp. 505-506.

Ahmed Tevhid, "Saruhan ve Aydınoğulları", *TOEM, II/10*, (İstanbul 1329/1913), s./pp. 615-625.

Akalın, Şebnem, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi", *TDV İslam Ansiklopedisi, 14*, (İstanbul 1996), s./p. 488-489.

Akın, Himmet, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1968.

Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: TTK Yayınevi 2000.

Altun, Ara, "Ebu'l-Kasım-ı Tûsi Türbesi", *TDV İslam Ansiklopedisi, 10*, (İstanbul 1994), s./p. 335.

Ayönü, Yusuf, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri, (1302-1311)*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları 2009.

- Barber, Malcolm, *Tapınak Şövalyelerinin Yargılanışı*, (Çev. Nuri Plümer), Ankara: Phenix Yayınevi 2008.
- Barber, Malcolm, *Yeni Şövalyelik: Tapınak Şövalyelerinin Tarihi*, (Çev. Berna Ünler), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi 2006.
- Barkan, Ö. Lütfi - Meriçli, E., *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri*, I, Ankara: TTK Yay. 1988.
- Baybars Mansûrî, *Baypars Tarihi*, II, (Çev. M. Ş. Yaltkaya), İstanbul: TTK Yay. 1941.
- Cahen, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Terc. Yıldız Moran), İstanbul: E Yayınevi 1994.
- Çayırdağ, Mehmet, "Ebu'l-Kasım b. Ali Et-Tûsi", *Kayseri Ansiklopedisi*, II, (Kayseri 2010), s./p. 545-546.
- Danışmend Gazi Destanı*, (Haz. Necati Demir), Ankara: Hece Yayınları 2009.
- Danışmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul: Türkiye Yayınevi 1971.
- Daş, Abdurrahman, "Ankara Savaşı Öncesi Timur İle Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XV, (Konya 2004), s./p. 140-167.
- Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, (Haz. M. Akif Erdoğan-Ö. Bıyık), Ankara: Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 7, 2014.
- Emecen, Feridun M., "Saruhanoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, (İstanbul 2008), s./p. 170-173.
- Emecen, Feridun M., "Saruhanoğulları ve Uç Dünyası", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Timaş Yayınları 2012, s./p. 157-169.
- Emecen, Feridun M., "Kökenler ve Kimlik Tartışmaları", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Timaş Yayınları 2012, s./p. 19-35.
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları 2015.
- Emecen, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: TTK Yayınları 1989.
- Enverî, *Düsturnâme*, (Haz. M. Halil Yinanç), İstanbul: Devlet Mat-

- baası 1928.
- Enverî, *Düsturnâme, Medhal*, (Haz. Mükrimin Halil Yınanç), İstanbul: Devlet Matbaası 1932.
- Ersan, Mehmet, "Katalanların Anadolu'daki Faaliyetleri: 1304", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Ekim 2004), s./p. 76-84.
- Erzi, H. Adnan, "Osmanlı Devleti'nin Kurucusunun İsmi Meselesi", *TM*, VI-VII, (İstanbul 1940-42), s./p. 323-325.
- Giese, Friederich, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi", *TM*, I, (İstanbul 1925), s./p. 155-171; krş. için bkz. Giese, Friedrich, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara: İmge Kitabevi 2000, s./p. 149-175.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlana Celaleddin*, İstanbul: İnkılap Kitabevi 1959.
- Gürbüz, Adnan, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Hacıgökmen, M. Ali, "I. Alaeddin Keykubat Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (D?-Ö. 1262), *Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, (Ankara Eylül 2011), s./p. 126.
- Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, İstanbul: Devlet Matbaası 1927.
- İbn Batuta, *Seyahatnâme*, I, (Haz. A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2000.
- İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-âlaiye fi'l-umuri'l-Âlâiye*, (Nşr. N. Lugal-Adnan S. Erzi), Ankara: TTK Yayınları 1956; krş. için bkz. İBN BİBİ, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye*, *Selçuknâme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2014.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, I, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları 2009.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara: TTK Yayınları 1991.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I-V, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi 2005.

- Kafesoğlu, İbrahim, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları 2000.
- Kaymaz, Nejat, *Pervane Muinüddin Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları 1970.
- Khoniates, Niketas, *Historia: İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara: TTK Yayınları 1995.
- Kılıç, Mustafa, "Celaledin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", *Eyyübler, (Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat)*, (Ed. Önder Kaya), (İstanbul 2012), s./p. 231-247.
- Koç, Mustafa, "Harezmi Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine Geçiş ve Anadolu'da Yazılan İlk Türkçe Eser Meselesi", *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, Bildiriler*, (Kırşehir 1-2 Kasım), 2013, s./p. 293-302.
- Koç, Mustafa, "Anadolu'da İlk Türkçe Telif Eser", *Bilig*, S. 57, (Bahar 2011), s./p. 159-174.
- Kofoğlu, Sait, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara: TTK Yayınları 2006.
- Kofoğlu, Sait, "Hamidoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, (İstanbul 1997), s./p. 471-476.
- Köprülü, M. Fuad, "Harzemşahlar", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, V/I, (İstanbul 1977), s./p. 264-295.
- Köprülü, M. Fuad, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, VII/28, (Ankara 1943), s./p. 219-313.
- Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK Yayınları 1991.
- Kramers, J. H., "Sasan", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, X, s./p. 244.
- Kurat, A. Nimet, Çaka, İstanbul: Devlet Basımevi 1936.
- Mehmed Arif, "Anadolu Tarihinden: Hamidoğulları", *TOEM*, III, S. 15, (İstanbul 1328), s./p. 939-940.
- Mehmed Neşri, *Cihannüma*, I, (F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara: TTK Yayınları 1995.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahafü'l-Ahbar fi Vekâyiü'l-Âsar*, III, İstanbul 1285.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Camiü'd-Düvel*, II, Nuruosmaniye Ktp., No: 3171.

- Oikonomidis, Nikolas, "Avrupa'da Türkler (1305-1313) ve Küçük Asya'da Sırlar (1313), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Ed. E. Zachariadou, Çev. Gül Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1997, s./p. 173-182.
- Öden, Z. Günel, "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar ile İttifakı", *İÜFTD*, 35, (İstanbul 1994), s./p. 123-129.
- Öden, Z. Günel, *Karası Beyliği*, Ankara: TTK Yayınları 1999.
- Öden, Z. Günel, "Karesi Bey", *DİA*, 24, s./p. 488.
- Öden, Z. Günel, "Karesioğulları", *DİA*, 24, s./p. 488-489.
- Pachymeres, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık 2009.
- Pitcher, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: Yapı Kredi yayınları 1999.
- Ruhi Çelebi, *Ruhî Tarihi*, (Haz. Y. Yücel-H. E. Cengiz), Tıpkı Basım, Ankara: TTK Yayınları 1992.
- Runciman, Steve, "Anadolu'nun Ortaçağlardaki Rolü", *Bulleten*, VII, S. 27, (Ankara 1943), s./p. 549-556.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1967.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesâlikü'l-Ahbar*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları 2014; krş. için bkz. İbn Fadlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, (Thk. Kâmil Süleyman el-Cubûrî), C. III, I. baskı, Beyrut: Dar Al-Kutub Al-İlmiyah 2010.
- Şikâri, *Karamanoğulları Tarihi*, (Ed. M. Mesud Koman), Konya: Yenikitap Yayınevi 1946.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin, *Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü*, Trabzon: KTÜ Yayınevi 1967.
- Togan, Zeki V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi 1981.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1998.
- Turgut, Vedat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyası'nda Vakıflar*

ve Şehirleşme (16. yy. Bilecik ve Çevresi), Bilecik: Bilecik Şeyh Edebâli Üniversitesi Yayınları 2015.

Turgut, Vedat, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadi Vaziyet", *Uluslararası Gaziakçakoca ve Kocaeli tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli: Büyük Şehir Belediyesi Yayınları 2015, s./p. 315-416.

Uluçay, Çağatay, "Saruhanogulları", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, X, s./p. 239-245.

Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*, (Trc. Hrant Andreasyan), Ankara: TTK Yayınları 1962.

Usta, Aydın, "Moğol İstilas Dönemi'ne Kadar Kıpçaklar ve Harzemşahlar Devleti", *Türkler*, C. 4, (Ankara 2002), s./p. 1421-1430.

Uzunçarşılı, İ. HAKKI, "Çelebi Sultan Mehmed Zamanında Verilmiş Bir Temliknâme ve Sasa Bey Ailesi", *Belleten*, III, S. 11-12, (Ankara 1939), s./p. 388-389.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Germiyanoğulları", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, IV, s./p. 767-770.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Hamidoğulları", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. V/1, s./p. 189-191.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Karesioğulları", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, VI, s./p. 331-334.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Menteşeoğulları", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, VII, s./p. 724-731.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay. 2000.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları 2011.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından, Kitabeler*, I-II, İstanbul: Devlet Matbaası 1347-1929.

Varlık, M. Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara: Sevinç Matbaası 1974.

Varlık, M. Çetin, "Germiyanoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14, (İstanbul 1996), s./p. 33-35.

Vertot, Rene Aubert, *Historie de Chevaliers Hospitaliers*, II, Paris: 1737.

- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), Ankara: TTK Yayınları 1999.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Haz. Abdullah Bakır), İstanbul: Çamlıca Yayınları 2009.
- Yılmaz, Hakan, "Orhan Gazi'yi Sarayında Ziyaret Etmiş Bir Seyyah/Sufi: Seyyid Kasım El-Bağdadi ve Seyahatnâmesinin Kuruluş Devri Osmanlı Tarihi Açısından Önemi", Uluslararası Osmanlı Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, (Ekim 2015), OSARK, Sakarya.
- Yinanç, M. Halil, "Danişmenliler", İslam Ansiklopedisi (İA), III, s./p. 468-479.
- Yinanç, M. Halil, "Celaledin Harzemşah", İslam Ansiklopedisi (İA), III, s./p. 42-55.
- Yinanç, M. Halil, "Aydın, Tarih Kısmı", İslam Ansiklopedisi (İA), II, İstanbul, 1942, s./p. 63-64.
- Zachariadou, E. "The Catalans os Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area", SM, XXI/2, 1980, s./p. 821-838; krş için bkz. Çev. Serdar Çavuşdere, "Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının Başlaması", TAD, 45, 2009, s./p. 235-254.
- Zachariadou, E., "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da "Amouroi" Ailesi" (Çev. Zerrin Günel Öden), *Ege Ün. Tarih İncelemeleleri Dergisi*, XVI, (İzmir 2001), s./p. 225-237; makalenin orijinali için bkz. Zachariadou, "Pachymeres on the "Amourioi" of Kastamonu", *Byzantine and Modern Grek Studies*, 3, Oxford 1977, s./p. 57-70.